

286

Василь Стефаник

літературний нарис

Богдаха Ленкого.

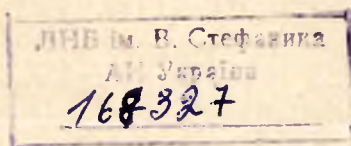
Львів 1903. — — —
Накладом — — —
Автора. — — —
З друкарні — — —
В. А. Шпйковського

Ш5(2=Уд)5-4 Стефаник 4/5

79.612

А 337

Розвідка читана автором на засіданню
„Славянського Клубу“ в Кракові.

Осінна слота. Небо висить над землею, як розмокла калюжа і сипле дощем. Від того дощу, всьо мокне, сіріє, слизне. Він співає веселі і і ясні краски, а лишає одну сумну і темну. Всьо меркне, затирає ся, немов ховає ся за якусь мокру, мутну занавісу.

Лиш вітер товче ся по корчах, лиш ворони лопочуть крилами і крачуть....

Той мужик, що онтам на вузкій ниві оре, не видів людей від тижня. Коли рано з дому виходить — всі сплять, а як пізно вечером вертає — всі спочивають. Не з'їсть, не доспить, щоби лиш ниви доорати, бо припізнив ся.

Держить руками чепиги і безнастанно попере плугом землю, як веслом воду. Там і назад, там і назад.

Чим більше скиб, тим менче сили, тим гірша неміч, тим страшнійша нудьга.

З тих скиб віє на нього зимно, як з гробу, а той дощ хоче його розмочити, як гній.

Якби так сонце! Якби хоть клапоть ясного блакиту!

І він на хвилю кпдає чепиги та біжить на горб. Звідти видно далеко, на кілька сіл, аж в місто.

Випулює очі і зріпцями впиває ся у воздух, як орел — та дарма!

Довкола дощ, мраки і такі густі а темні хмари, що навіть гадка відбиває ся від них, як від стіни...

І він сідає, закусує зуби і впиває ся думками у свою власну душу. Дере її, роздрапує, як присохлу рану, любуючи ся терпінем...

То Василь Стефаник¹⁾.

Першу збірку своїх оповідань видав Стефаник, 1899. року в Чернівцях п. з. *Сина книжечка*²⁾.

Можна би її назвати «чорною книжкою» бо зібрано тут кільканайцять образків і фотографій з хлопського життя так похмурих і чорних, що читати їх без зворушення — годі.

Хитає ся і валить ся перед нами стара будівля, прикрашена різьбою нашої уяви, а на її місци розтвиряє ся безодня чорна, страшна і безнадійна, як пекло.

І прошибає нас страх, а совість докоряє, що ми дивились, а не виділи...

¹⁾ Родив ся в Русові, снятинського повіту, 1871. року. До гімназії ходив в Коломиї і Дрогобичі, університет кінчив в Кракові. Тепер живе в ріднім селі.

²⁾ Сина книжечка. Образки Василя Стефаника. Чернівці 1899.

Перший образок представляє нам хлопа, що продав свою батьківщину, а тепер сидить п'яний з синьою книжочкою в руці і оповідає, як він зі своєю хатою прощався.

—»поцулував сми поріг тай іду... Віхожу на двір а ліс шумит, словами говорить: верни си, Антоне, до хати, верни си, мой!.. Іду. Лиш поступив єм си, а вікна в плачь... Ліс їм наповідає, а вони слозу за слозов просікают.. Аби так моїм ворогам конати, як мині було із своєї хати віступати!«³⁾

Один момент з великої драми, що зовеся »пролетаризация хлопа«. Верне до неї Стефаник нераз, не два; видно, займає його і трівожить того питає.

Хто-б однак думав, що найде тут висвітлену генезу того суспільного процесу, його причини та наслідки а ще може погляди самого автора — той гірко опибне ся. Побачить тільки мистецький образ без всяких передних і задних слів, без екскурзів в минувшість і будучність — словом штуку а не тенденцію, драму — не статтю денникарську, прибрану в штучний одяг.

Душа хлопська в борбі з судьбою, яка завзяла ся видерти їй всео найдорожше — тай тільки! Чи ж не досить?..

В другім образку малює автор хвилю, коли батько відвозить сина до війська, а мати, свояки і знакомі проводять їх аж за ліс.

³⁾ Сина книжечка. Ст. 7—11.

— »З хорім синало ся богато народу. Як від умерлого — такі смутні виходили. За людьми вийшов молоденький парубок з обстриженою головою. Всі на него дивили ся. Здавало ся їм, що тота голова, що тепер буяла у кервавім сьвітлі та має впасти з пліч — десь далеко на цісарску дорогу. В чужих краях, десь аж під сонцем впаде на дорогу та буде валяти ся... Переходили ліс. Листє устелило дорогу. Позагинало ся у мідяні човенця, аби з водов осіннов поплисти у ту дорогу за рекрутом.«

За лісом розпращали ся. Мати за колеса руками імала, але єї на силу відорвали. А в вечір сиділа она на подвірю і голосила.

»Доньки, як зазулі до неї говорили. Над ними розстелило ся осінне склепінє небесне. Зьвізди мерехтіли як золоті чічки на гладкім, залізнім тоці¹⁾

Слідуюча новеля, се немов продовженє попередньої. Їзда батька на похорон сина.

»Колія летіла у сьвіти. У кутику на лавці сидів мужик та плакав: »Шкода, що-с був уріс як дуб. Бувало, шо озме в руки, тай горит му у тих руках. Було одну втьити ще малому... У трупарни на великій, білій плиті лежав Николай. Гарне волося пливало у крові. Вершок голови відпав як лупина... Тато принав на коліна у ногах Николая та молив ся. Цілував ноги сина, бив головою у плиту... Ой, дитинко, ми тобі з мамов весіле лагодили та музики наймали, а

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 15—19.

ти собі гет від нас пішов... Плачучи убрав сина на смерть. У біленьку мережану сорочку, у пояс вишиваний та в капелюх з павами...

А син лежав на мармуровій плиті, такий годин та гарний та ніби усміхався до тата.¹⁾

Здавалося, що по чудових новелях і жовнярських піснях Федьковича ніхто нічого нового а гарного на ту тему не годин написати, тимчасом Стефанік показав, що старих тем нема — коби лиш були нові талани.

Той батько прецінь — се велетень у своїм болю, як статуя Ніоби, як Пріям над Гекторовим тілом.

Я дріжав на вид Верещагіна воєнних картин, дивувався величаго-грізним описам Толстєвої війни, але нічого не зворушило мене так глибоко, як отся маленька новеля. Таке то звичайне і буденне, а прецінь так сильно вражає, бо таке людське.

І є то власне одна з головних прикмет Стефаніка, що уміє він такі звичайні теми опрацьовувати з незвичайною силою і викликати ними незвичайні, нові вражіння.

Ту донька від довшого часу нездужає а бідні родичі, зневолені хлопотом і видатками прямо питають ся єї, коли умре¹⁾—там знова мати сама одна конає в хаті і навіть нема єї кому води подати, бо всі пішли на роботу в поле. Тільки мухи пильнують старої і страшенні при-

¹⁾ Ibidem. Стор. 23—28.

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 77—84.

види чортів та їздців зелених на червоних конях знущають ся над нею. І — »подобала хатина на якусь завзяту печеру з великою грішницею, що карала ся від початку сьвіта та до суду—віку карати ся буде«²⁾.

Або той батько, що власні діти топить — який він страшний і трагічний! Та щож мав робити? Лишила ему жінка двоє того дробу тай вмерла. Він давав собі раду як міг, а коли прийшло до такого, що пїзвідки було кусника хліба роздобути — зібрав їх і повів до ріки. Одно втопив, друге випросило ся від смерти. Дав му патик, щоби обганяло ся від псів, показав у село дорогу, а сам пішов »мельдувати ся« до суду.

Є в тім образку кілька таких місць, що сьвідчать о незвичайнім дарі Стефаника, вдирати ся в найтемнійші закутини хлопеської душі і розсвітлювати їх перед нами.

Ось приміром ґенеза страшного вчинку.

Глянув раз батько на діти, що сиділи бліді та нужденні і погадав: »мерці« — і напудив ся так, що аж єго піт обсипав. »Чогось ему так стало, як коли би ему хто тяжкий камінь поклав на груди. Дівчата глемедали хліб, а він припав до землі і молив ся, але щось єго тягнуло все, глядіти на них і гадати »мерці!« Через кілька день бояв ся сидіти в хаті, все ходив по сусідах, а вони казали, що він дуже журился. Почорнів, а очі запали в середину так, що

²⁾ Ibidem 95—98.

майже не дивили ся на сьвіт, лиш на той камінь, що давив груди¹⁾.

Або хвиля по вчинку.

Підкотив погавиці і хотів перейти ріку та як вступив у воду — задеревів:

»Многа і сина і сьвятого духа амінь...«

Вернув ся і пішов до міста.

Або сцена з палицею...

Є то справді, як влучно один з рецендентів²⁾ запримітив, балянсованє над пропастию а пропастию тою людська душа.

І треба мати велику вправу, бистрість к певність себе, щоби не повалити ся в безодню.

Не буду передавати змісту усіх Стефаникових новель, бо навіть найлучший зміст буде бездушним кістяком супроти оригіналів, глухим беззвучним відгуком красної піснї — лучше перейду один з найтемнійших єго образів, який є, в своїм роді, синтезою цілої збірки.

Хлопська, пизька хата. Зимно і задуха. Батько сидить при вікні і латає чоботи, мати ладнає біле. Чоботи старі, чотирилїтні, біле подерте як одїж жовнірів, що з війни вернули. Батько клене, мати безрадно дивить ся на купу лахів і зо страхом гадає собі, що колись прїйде ся наго ходити. А на печі старенька бабуса, завбільшки десятилїтньої дитини, кашляє і смерти від Бога кличе.

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 121.

²⁾ Іван Труш. »Будучність« ч. 2. рік 1899.

»Боже, Боже, за що ні так тьжко караш?« »Коло баби сиділи діти. Як баба синіла і заходила ся від кашлю, то вони всі дивили ся на бабу цікавими очима і все показували палцями на бабу та говорили: аді, аді, баба вже вмирають.«¹⁾

І починає ся сварня, така хлопська сварня без причини, лиш з нужди. Муж хоче їсти, а коли баба з печі доповідає, що не було що звари́ти, він грубо радить, щоби думала радше над тим, за що він її буде ховати. За сварнею слідує бійка. Дістають діти, обриває ся і жінці. Вкінці муж з проклонами вибігає з хати.

Тоді діти злазять з печі і бавлять ся, а як хто дверми рипне, то тікають на піч, бо боять ся батька, щоби не бив.

»Так голуби спускають ся цілим стадом на тік. А як мужик рипне хатними дверми, то вони покидають зерно і перепуджені злітають під небо.«²⁾

Чи ж може бути страшійший образ людської нужди, тої материяльної біди, що нищить любов і привязанє родичів до дітий, дітий до родичів, людини до людини, що вбиває радість, віру і надію, а лишає одну чорну, безвоздушну темницю? Щось на взір послідньої драми Горького. А прецінь навіть ту діти рвуть ся до ігор, як цвіти до сонця, — так велика єсть сила життя...

¹⁾ Сина книжечка. Стор. 104.

²⁾ Ibid. Стор. 108.

Слідуючу збірку видав Стефаник в рік пізнійше в Золочеві. Їсть то також мала і непоказна кпичочка, що від першої новелі зове са „Камінний хрест“¹⁾. Саме та перша новеля, чи, як автор каже, студия, приносить нову тему, еміграцію хлопську.

Зриває ся велика заверуха, відриває нарід від рідної рілі і гонить ним за море. Плачуть, шаліють з жалю, але їдуть, Самі не знають, куди і на яку долю, а їдуть бо таке на них прийшло....

Старий газда, Іван Дідух, що ціле жите гірко робив, разом з кониною віз тягав і гній в мішку так довго на кремлястий горб двигав, аж горб той збіже вродив, той Дідух вибирає са до Канаду.

Діти і жінка того хочуть тай мусить.

Спросив людий і пращає ся а вози на подвірю чекають.

Жаль, поспіх, гостинність, любов до всього, що серце полюбило а кидати мусить, зливають ся ту в один дикий акорд.

Здає ся, що проста душа хлопська не видержить такої душевної бурі і що Дідух, разом з цілою хатою перемінить ся за хвилину в один образ болю і розпуки.

— Озьміт та вгатїт ми сокиру — зличе — отут у печінки, та може той жовч пукне, бо не вітримаю!

¹⁾ Камінний хрест. Студії і образки. Золочів 1900. Сторін 82, 16^о.

Люде, такий туск, такий туск, що не памятаю, що ся зо мнов робит!

А за хвилю знов з чаркою поміж людьми ходить та припрошує їх, щоби їли та пили без »цирамонії« — і тільки слеза котить ся по його чорнім лиці, як перла по скалі.

— Дьидю, чуєте, то вже час виходити до колії, а ви розсьнівали ся як за добро-миру.

Іван витріщив очі, але так дивно, що син побілів і подав ся назад тай поклав голову в долоні і довго щось собі нагадував. Устав ізза стола, підійшов до жінки і взяв її за рукав.

— Стара, гай, машір пинц, цвай, драй! Ходи уберемо ся по панцки тай підемо панувати.

Вийшли обоє.

Як уходили назад до хати, то ціла хата заридала. Якби хмара плачу, що нависла над селом, прірвала ся, якби горе, людське горе дунайську загату розірвало — такий був плач.

...Михайло ймив Івана за барки і шалено термосив ним і верещав як встеклий.

— Мой, як-сь газда, то фурни тото катранє з себе, бо ти виполичкую як...!

Але Іван не дивив ся в той бік. Ймив стару за шию і пустив ся з нею в танець.

— Польки мені грай, по панцки, мам гроші!

Люде задеревіли а Іван термосив жінкою, якби не мав уже гадки пустити її живу з рук.

Вбігли сини і силоміць винесли обоїх із хати¹⁾.

Богато творів повстало на тлі еміграції галицького хлопа до Америки, але жаден з них не представив з такою невмолною правдою трагедії хлопського серця, коли той хлопа шаленням розгоном пертий, відриває ся від батьківщини та жене в сьвіт за очі²⁾.

Нераз, не два видів Стефанк сей журавлиний лет.

Будучи в Кракові, на університеті, часто виходив він на дворець залізничий та приглядався, як їхали переселенці, сумні, нужденні, мов засуджені на смертельну кару. А відтак вертав домів з лицем зворушеним і так дуже зневоленим, мов по недузї якій, або по душевній борбі. Головою товк до стола і плакав, як дитина, пишучи свою студію. І ті болі генези лягли на єго творі незатертим клеймом. Єсть се найвисший ліричний тон в цілій дотеперішній, так званій еміграційній літературі, подібно як єї найповнійшим епічним висловом єсть Конопніцкої »Pan Balcer«.

Приносьть друга Стефаникова збірка ще одну новість, »Вечірню годину«, сердечні спомни з дитинячих літ, коли автор, як малий хлопчина пас вівці з сестрою на полі, а мати прийшла до них, взяла єго на коліна і співала

¹⁾ Камінний хрест. Стор. 27.

²⁾ Przegląd powszechny, marzec 1902. Pogląd na ukraińską literaturę w r. 1901.

нок сьпівала. А тепер? Сестра умерла, на гробі матери теж білі вишні зацвили. »Був я там раз. Сндів межі тими гробами і нагадала ся мені мамина сьпіванка... Посндів я там тай пішов з могили. Лиш вишневий цвѣт з гробів летів за мною, як коли би тим цвѣтом сестра і мама просили, абим не йшов...«¹⁾.

Крім того кілька образків так темних і безвідрадних, як в першій збірці (Святий вечер, Діти, Лан) і один проміньчик сонця у темну темницю, се — Підпис.

Зрештою Стефаник не змінив ся і мабуть не змінить ніколи, о чім пересвідчити ся можна також з третьої збірки, яку видала Видавнича Спілка у Львові п. з. *Дорога*²⁾.

Виріжнює ся ту так обсягом, як і новостою предмету »Палій«, оповіданє засноване на взаїминах хлопа-богатиря до бідного зарібника. З одної сторони пролетаризация а з другої витвір сїльської плутокрації (Grossbauer) — зрештою новеля має всі прикмети Стефаникового писаня. Нової нути добув він в титуловій новелі, чи там поезії в прозі, написавій в стилу оригінально модерністичнім. Єсть се рід авторської сповіді.

. Спіткав людей.

Вбиті по коліна в землю вони у безтямній многості падали і здоймали ся.

¹⁾ Камінний хрест. Стор. 82.

²⁾ Дорога. Новелі. Накладом Українсько-руської видавничої Спілки у Львові 1901.

Чорними долоньями стручували піт з чола і великими руками ловили ся землі.

Втома валила їх, вони душили за собою свої діти і ревіли з болю.

Здоймали ся і падали.

А ніч клала їх в сон як каменів одного коло одного.

Страшними лицями обернені до неба, як морем голов проти моря зьвізд.

Земля стогнала під ударом їх серць, а вітер втік за гори¹⁾.

Новим звуком є також „Злодій“, а то по причині сильного драматичного нерву, яким дріжить сей нарис. То вже прямо одна ява страшної драми, екзекуція хлопська.

»Посеред хати стояли два дужі, моцні хлопці. Сорочки на них подерті, лица покровавлені. Се мужик зловив злодія при роботі. Сильний був гість, але і господарови Пан Біг теж не пожалував сили.

Казав прикликати сусідів, принести горівки, наоїли злодія і... кинули ся на него, як голодні вовки.

Мало коли лучає ся, щоби автор в невеличкий твір вложив тільки акції, таку живу характеристику осіб і таку страшну подію. Поминути не годить ся »Кленових листків« прекрасної новелі, в роді давнійших його образків хлопського пекла, овіяного авреолею безграничного терпіння мужицької жінки. Можна би закинути авторови,

¹⁾ Дорога. Стор. 2.

що будуючи той твір, переломив вго і не видержав в розмірі¹⁾. (Єсли подібні закиди мають яку небудь стійність).

В цілості має „Дорога“ зміст ріжнороднійший і більше спокою. Темпо робить ся повільнійше, лінії рівнійші, поліхромія більше згармонізована.

Автор, набрав сьвідомости своєї сили і позбув ся творчої горячки.

„Дорога“ то останнє слово Стефанька. З тої пори він мовчить. Замешкав в ріднім селі, між народом, котрого житє так чудово представив і живе там на батьківській землі, як колись Garborg в гірській закутині норвейскої верховини, або як Оркан на верхах своїх горців. Здалека тільки доходять вісти, що пише драму, або велику повість.

В спокою поглиблюють ся душі, а в самоті звершають ся великі твори. Побачимо.

* * *

Здавна, може від часу, коли появили ся Оповідання Марка Вовчка, жадна українська книжка не мала такого щастя, як Стефанька „Сина книжечка“. Говорили про неї всюди і не було часописи, яка не звернула би уваги своїх читців на ту незвичайну появу. Був то безумовно

¹⁾ Перша часть виглядає на початок повісти, дальші мають темпо далеко скорше, більше новелістичне.

найцінніший твір ювілейного року¹⁾ і найкрас-
ший доказ життєвості української мислі і
слова.

Тому не диво, що книжка так скоро пере-
ступила народні границі і діждала ся численних
перекладів на чужі бесіди.

Годі докладно сказати, що було причиною
так скорого розголосу і що властиво творило
тую притягаючу силу новості так, як приміром
трудно докладно сказати, що то є штука.

Поза тим, що можна критичним умом
няти, лишити ся все таки багато чогось нево-
вимого, а хто зна, чи не найбештєвнїйшого.

Новим і оригінальним був Стефаник так
в змісті як і в формі.

Зміст бере він з життя хлопського і хоть
то життя не від нього є в українській літературі
головним предметом, то все таки добув він з
нього тільки нових явищ, що дав нам твори
зовсім нові.

Не вдоволив ся він малюнком зовнішніх
умов хлопського побуту (який мимоходом ка-
жучи, знав, як ніхто доси), але пірнув глибоко,
в безодню душі. Там відкрив цілі хідники темні,
цілі лябіринти непроходимі, повні таких стра-
шенних дивоглядів, що на їх вид мороз іде по
шкірі.

¹⁾ Ювілей сотних роковин відродження укра-
їнської літератури святкував ся у Львові осеню
1898. року. В інших містах обходили єго пізній-
ше, так що аж до осени 1899. можна вва-
жати ювілейним роком.

Львів м. В. Стефаник

АН України

168327

Львівська державна
наукова бібліотека

№

3422

Здає ся, що нема так трудної ситуації в життю українського хлопа і нема так заплутаного процесу в його душі, щоб їх Стефаник не міг підглянути і описати. »Царство нашої душі — каже Maeterlinck¹⁾ — розширює ся з кожною дщиною« — Стефаник розширює державу мужицької душі.

І батько, котрий наглять доньку, щоби вмирала, а потім дає їй яблуко на потіху (Катруся) і нуждар, що дитину топить, а ріки перейти не годен (Новина), і жінка, що каже дітям батька бити, бо не (Лесева фамілія) і Басараби, котрі вірять, що від часу до часу один з них мусить собі життя відобрати (Басараби), все то суть люди дійсні, лиш не для кожного ока замітні.

Стефаник уміє їх доглянути в товкитни буденного життя і добути з їх серця найзадушевпійші тайни — є одним з тих, що запускають ся в глибину найбільш заплутаних відносин нашого життя, а робить се дуже природно і звичайно, без фантастичних уборів і таїнственного нїмбу. Навпаки в сполуці незвичайних явищ, якими пишає ся зміст новель Стефаника з формою наскрізь артистичною, але ясною і прозорою — лежить один з найважпійших секретів його оригінальності.

Малює Стефаник своїх героїв дуже виразно і різко. Не впроваджує їх звільна, не зарисовує легко на тлі якогось краєвиду, або вступу, не представляє, як гостя в сальонї, лиш від-

¹⁾ Der Schatz der Armen.

разу ставить перед очами, в цілій постаті, в повнім сьвітлі, сказав бим, з підчеркненими характеристичними прикметами.

Послугує ся при тім зворотами і порівняннями незвичайно бистрими і майже завсїгди новими. Зів'ялі листки, згинають ся у нього в мідяні човенця, мати дує на сина, як на рану, сьвітла пускають корінь в темряву, голова колише ся, як галузка на вітрі, тіло землею чути, скрипка плаче, як дитина, пісня єго душі гіркне, як зігншла пшениця і т. д.

Досить глянути на початок новель Стефаника, щоби пізнати оригіальність єго форми.

Ось приміром початок «Пал'я»:

«Сільський богач Андрій Курочка сидів коло стола і обідав, — не обідав, а давив ся кождим куснем».

Або:

«Коло довгого стола сидів Іван тай Проць. Котили по столі завзяті слова і схиливши ся слухали, що стіл говорить» (В корчмі).

Або знов:

«Як Катруся приходила до памяти, то мама сідала коло неї і жалібно говорила: Катрусе, доки ти, небого, меш слабувати?» (Катруся).

Або вкінці:

» У тій хатині, що лізе під горб, як перевалений хрущик, лежала баба». (Сама саміська).

Годі вичисляти всіх секретів Стефаникової оригіальности, та не мож поминути єго бесіди. Він пише своєю власною мовою. Можна так ска-

зати з огляду на окремішність його фразеології, способу образования, музики і темпа бесіди.

Особливо помітний у нього монолог та діялог.

В монологу уриває він гадки і речення та вяже їх так дивно, як вони тільки в людським мозку вяжуться тоді, коли чоловік не числить ся з ніким і нічим, навіть з собою, коли його ніхто не контролює і гадка стає чимсь свободним, окремішним, незалежним. (Май, Сон). В розмові вибирає Стефаник тільки провідні питання і відповіді, зв'язки і такі, що багато кажуть а пропускає все, чого легко можна догадати ся. (Засідань, З міста йдучи). Часто веде розмову недомовками, часто одно слово за цілі проповіді стане, то знов душа, наболіла чутом, виливає ся філею розгуканих слів¹).

Тоді лишає автор покуцький говор (подібно, як Горкий босацький жаргон) і викликує таким чином незвичайне вражінє. Ті люди дійсно говорять, сьміють ся і плачуть, мов зачаровані його тьмничою силою.

Проти того говору підносили ся заміти, немов він утруднює читанє творів Стефаника, особливо на російській Україні і що Стефаник повинен писати виключно літературною мовою, якою володіє також прегарно і яка від народної не так то дуже відбігла.

¹) Найхарактернішим приміром послужити може бесіда Івана до гостей на хрестинах наймолодшої дитини в I. частині «Кленових листків».

Не легка річ рішати.

Найбільше ваги міг би мати перший заміт незрозумілості, колиб диялектика не скривала багато такого багатства мови, яке повинно стати власністю цілого народу. А втім, чому не бурити плотів та не вирівнювати ровів, що межують народний організм навіть в его внутрішнім життю?

На всякий спосіб признати треба, що Стефаник чинить се оглядно, тільки з артистичної конечности, а не для ефекту. Він не копичить чудернацьких слів та дивоглядних форм, а пише так, як мужик наш на Покутю справді говорить. Тим то його диялект є для уха далеко приступніший, як приміром Reymonta в Chłopach.

То правда, що український літературний язик за сто літ свого естнованя не далеко відбіг від народної мови, але все таки наслідком посторонних впливів, дневникарства, купецьтва, урядничої формалїстики і т. д. він втерав тоту питому, народню краску, той сьвіжий запах лугів і піль, той сїлський румянець, яким пишають ся твори устної словесности.

Розуміли і розуміють тоє поети і заєдно звертають ся до народної лірики, щоби в ній обновити і підновити ся, тож думаю, не пошкодить, коли Стефаник зробить се у прозі.

Що йно в перекладах видить ся силу і значіне того диялекту і відчуває ся щирий жаль, що тої прекрасної бесіди зовсім вірно, без всілякого ретушу передати майже неможливо.

Пробували в польських переводах ввести так назване мазурованє, але вислід був не за-всїгди добрий. Ті наші, покуцькі Івани, бесїдуючі є мазурська, дивно якомсь виглядають.

В сучасній українській повели є Стефаник представителем свого, рідного напрям, так як Кобилянська чужого, західно-європейского.

Той народний напрям, що почав ся з Квіткою, видав дві первостепенні сили: Марка Вовчка і Федьковича.

Марко Вовчок вкладає звичайно свої оповідання в уста жінок. --- І оповідають вони не-звичайно живо та все таки оповідають.

Чуємо, що то «було та мохом поросло», що між зображеними людьми а нами єсть якась перспектива часу і простору. «Гарно було» — промовить читач, або зітхаючи скаже: «Добре, що минуло, не дай Боже, щоб вернуло!»

Стефаник виводить людей живучих, частїйше мущин, як жінок, і каже їм перед нашими очима ділати, терпіти гинути. Видить ся, що воно є, тепер ту, перед нами, страшне, велике, грізне.

І прошибає нас мимохїть тая дрощ зворушення, якої зазнаємо тільки під вражїнем найбільших творів людського духа, правдивої штуки і щирої поезії.

Значить ся — що у Вовчка єсть більше епічного елементу, більше жіночої балакучости, більше нарративного *andante*, а в Стефаника пе-

реважає лірика і драматичний елемент, тото коротке, уриване, деколи шорстке energico дійсности.

Ближший він Федьковичеві¹⁾.

В обох талан зовсім оригінальний, у Стефаника може ще більший як у Федьковича²⁾, бо Федькович подекуди нагадує Марка Вовчка, а Стефаник ніколи і нікого. Оба дивлять ся на людей бистро і пронизливо, з такої точки, з якої на них ніхто не дивить ся, оба малюють їх різко а плястично, кількома рисами—словами, пноді одним, одиноким порівнанєм, але так влучно підібраним, що стане за найдокладніші описи.

Оба вони, як висше сказано, володіють по мистецьки хлопським способом бесідування, вкінци оба відчувають дуже піжно настрій і уміють підібрати форму до змісту не щадячи невялих цвітів правдивої поезії.

Різнять ся темпераментом.

Федькович, гуцул, має темперамент живий, рухавий і змінчивий. Не знає майже лінії прямої, не любить площі рівної, ані тону довгого, розведеного в спокійній короні. Лінії, тони і краски фалюють і мінять ся у нього, як гірська природа. Слова летять, як скальні водопади, гадки женуть, як хмари над високими верхами,

¹⁾ Запримітив тов проф. Стоцкий в передмові до «Синої книжечки».

²⁾ Маю на гадці Федьковича, лиш як новеліста.

а туга шумить, як бір Чорногори, щораз то иньшим шумом. Федькович такий, як єго батьківщина, з дикими скилями і тінистими садами, з ревом бурі і шовковим ласканєм лїтньої ночі, задумчивої, безсонної, отруйної.

Хто наших гір не знає, той легко може посудити Федьковича о афектацію і наклін до декоративного малярства, а хто знає — той тим красше оцінить єго велике мистецтво.

Гуцул має в своїм характері щось лицарського, любить волю, легковажить буденщиною, живе рад пережити як празник.

Звідси у Федьковича легковаженє умов екояомічно-полїтичних, поминенє борби, яку веде так звана культура, вдпраючи ся в глибокі, глухі гори.

Він любить ту давну, лицарську Гуцульщину і малює єї з пам'яті, як образ довершений в собі, примикаючи очі, на зміни, котрі відбувають ся в ньому під теперішню хвилю.

Стефаникові герої, се мужики зі сьнятинського повіту. Поля ту рівні, вкриті збіжем і високою кукурудзою. Денеде тільки піднімає ся такий горб, як той у Каміннім хресті. Видно село з нього, розкинене між полями, сїре, прибите до землі, як би його земля на те тільки й зродила, щоб працювало для неї. Всьо ту живе для ньої і з ньої.

Люди ходять по ній важко, як би їх ланцом до себе прикувала, як би їх у неволю взяла. Голови у них понурені, лица поорані, руки змозолені. Думають багато а говорять мало, як

би часу не мали. Сьміють ся рідко, як плачуть, то кровю, а як зривають ся, то бурею.

Слова Стефаника кладуть ся як важкі подільські скиби, глибокі, масткі, повні родючої сили. Деколи тільки заграє на них ясний промінь сонця, деколи наднесе вітер якусь далеку пісню і кине її в борозну, як в могилу. Щось темного, недоброго, грізного висить над жптем, яке малює Стефаник.

»Ца земля не годна кількі біді витримати.. Колпсь на ці землі буде покаянть, бо нарід поріже си!« — гомонять єго зловіщі слова.

З чужих писателів насувають ся мені до порвпання Глїб Успенскій і Горкій. Возьмім ближшого нам Горкого.

Оба вони, зо Стефаником, суть явищами незвичайними; виступають несподівано і дають твори відразу знамениті.

Вправді Стефаник образував ся систематично і не перебув так дивних подій судьби, як Горкій, але в творах своїх остав ся хлопом. Не слідно у них ніяких напрямів, шаблонів, шкіл — оба винесли зі школи жатя своє питоме, характерне обличє. Образував ся Стефаник в Кракові тоді, як польський модернізм стояв на вершку свого розцвїту, а хоть знав ся лично з Пшибишевским і з цілою громадою модерністів, не пішов за ними, лиш остав ся собою — подібно, як Горкій, котрий не піддав ся впливови Чехова, Короленка, Толстого, лиш пішов своїм власним путем. Сьвідчить то о їх сильній і самостійній індивідуальности.

Оба вони не тільки з фотографічною вірністю малюють життя, але відкривають в ній явища незвичайні, відрухи душі ніжні, майже невловимі.

В обох є бесіда средством універсальним, нею вони говорять, різьблять, малюють і грають. Як незрівнано оба описують спів і музику:

У Горкого:

. . . . воть разъ ночью спдимъ мы и слышимъ — музыка плыветъ по степи. Хорошая музыка! кровь загоралась въ жилахъ отъ нея и звала она куда-то. Веѣмъ намъ, отъ той музыки захотѣлось чего-то такого, послѣ чего бы и жить ужъ не нужно было, или, коли жпть, такъ царями надъ всею землею. — (Макаръ Чудра).

. . . . И плакать и смѣяться хотѣлось въ одно время, слушая его пѣсни. Воть тебѣ сейчасъ кто-то стонетъ горько пзъ-подъ смычка, стонетъ, просить помощи и рѣжетъ тебѣ грудь, какъ ножомъ. А воть степь говоритъ небу сказки, тихія, печальныя сказки. И вдругъ — гей! громомъ гремитъ вольная, живая пѣсня, и само солнце, того и гляди, затанцуетъ по небу подъ ту пѣсню! (Ibidem).

Або:

Кто-то игралъ на скрипкѣ... дѣвушка пѣла мягкимъ контральто, слышался смѣхъ... и воображеніе рисовало всѣ звуки гирляндой разноцвѣтныхъ левтъ, рѣявшихъ въ воздухъ надъ темными фигурами людей, поглощаемыхъ мглой. (Старуха Изергиль).

Стая звуковъ вылетала на воздухъ и вдругъ пропадала, точно се схватывалъ кто-то всю сразу, схватывалъ и пряталъ... (Ibidem).

Або:

. . . . мужчины пѣли безъ вибрацій и могучіе звуки ихъ голосовъ гудѣли глухо, какъ бы рассказывая о чемъ-то печальномъ, а голоса женщинъ, догоняя другъ друга, точно торопились рассказать то же самое прежде мужчинъ и звенѣла колокольчиками весело, живо, съ массой смѣющихся трелей. (Як виспе).

В шум, гамір і зойки і в жалісливу веселість скрипки вривував ся сьнів Івана і старого Михайла. Той сьнів, що вго нераз чути ня весілях, як старі хлопці доберуть охоти і заведуть стародавніх сьніванок. Слова сьніву йдуть через старе горло з перешкодами, як коли би не лиш на руках у них, але і в горлі мозилі понароста-ли. Ідуть слова тих сьніванок, як жовте осіннє листє, що ним вітер гонить по замерзлій землі, а вона раз-нараз зупиняє ся на кождім ярочку і дροжть подертими берегами, як перед смертю.

»Іван тай Михайло отак сьнівали за молоді літа, що їх на кедровім мості здогонили, а вони вже не встигли назад вернути ся до них навіть у гості.

»Як де підтягали в гору яку ноту, то стискали ся за руки, але так кріпко, аж сугави хрупотіли, а як подибували дуже жалісливе місце, то нахилили ся до себе і тулили чоло до чола і сумували. Ловили ся за шию, цілували

ся, били кулаками в груди і в стіл і такої собі своїм заржавілим голосом туги завдавали, що в решті не могли жадного слова вимовити, лиш:

»Ой, Іванку брате, ой, Михайле, приятелю!«
(Камінний хрест).

Ціла природа, житє ціле, суть для них одним організмом, який вони розуміють і відчувають. Нема для них нічого мертвого, безжизненого. Приміром: »Вечер ловив за очі і баби вже не було видко, лишень єї молитви розходили ся по хаті«. (Стефаник, Святий вечір.)

Але Стефаник, се різьбар покутського хлопа, полоненого землею, Горкій поет-бурлака, чоловік бездомний, для котрого світ цілий одна родина.

Звідси у Стефаника, як сказано, тота однообразність, тяжкість і отупілість мужицького життя, ті конвульсійні обійми землі, а в Горкого широкість, свобода, розгін людей, що скинули окови родини, суспільности, держави.

»Ходи і диви ся — каже Макар Чудра — а надививши ся, клади ся і вмирай — от і все. Не стій на однім місці. По що? Як ніч і день гонять за собою, так ти утікай перед гадкою о житю, щобись не розчарував ся. Бо, коли пічнеш роздумувати над житєм, то перестанеш його любити — так звичайно буває«.

Після Горкого, хлоп — се невільник, котрий землю рие, не знаючи ні широкого степу, ні музики филь морських. Нічого він не видів крім свого поля і нічо не лишить ся по нїм.

Вродив ся і вмирає дурнем.

А Стефаник каже:

— Кобим учинив си серед такої пустині — лиш я та Бог аби був! і т. д.

— Кождий хоче від рук, кождий хоче дурнички, а тобо вже так стало тісно, що раз тісно.

— Гет люди падут у долину, так, як би їх хто трупив у бульбону.

— Банки, векслі, жиди і всьика нужда.

— Мой — кричить Михайло до Івана, котрий на дорогу до Канади перебрався по панськи — як-есь газда, то фурни тото катране з себе, бо тын віполичкую як !

Жаль і злість до тих, що спинюють мужика в єго власнім, природнім житю, а разом з тим почутє якоїсь, в своїм роді висшости над всім, що не є мужицьке.

Оба вони, Горкій і Стефаник, суть людьми, про яких Виспяньскій в своїм «Wyzwoleniu» каже: Вони з'являють ся що кілька гонів лїт, що столїте і нїяк не годні стерпіти того, що є — неволї..

Оба суть пессимістами, але пессимізм їх не є однаковий.

Горкій є чоловіком невдоволеним з того устрою, який собі людськість завела. Жертви того устрою, безсильні, апатичні з одного боку, а з другого невгнуті борці проти нього — се дієві особи творів Горкого.

Але залюбки малює він також людий сильних, гарних і здорових, що хіснують ся житєм і природою, не оглядаючись на людські закони,

що повною долонею пнуть прелесть краси, любуючись воздухом, морем, простором, людий, що в своїх жилах мають якусь иншу, нетеперішню кров. І здає ся нам, що автор каже: глядїть, яке гарне житє, скільки в нїм радости і добра, а ви нарочно видумуєте собі умови прикрї, добровільно куєте на себе пута і замикаєтесь в понурих темницях, щоби опісля плакати і нарікати на якусь видуману долю.

Відчуває ся в творах Горкого якесь велике бажанє зміня, що пливе тут з туги за безграничною волею¹⁾).

Інакше Стефаник. Задивлений в землю і заслуханий в її стони малює ніч без зараня, розпуку без надії. Оркан називає єго малюнки пеклом.

І з того пекла темряви, болю, визиску, сліз і терпіння лунають грізно єго зловіщі слова, що земля не годна такої біди видержати.

Денеде тільки, як блудні огники, проблискують такі ясні малюнки як: »Мамин синок«, або »Підпис«.

Одпнoka потїха, то почутє »великості«, яке з творів Стефаника пробиває ся і гадка, що люди, котрі таку нужду перебули, суть прямо величчям непобідимими....

1) Смыслъ жизни въ красотѣ и силѣ стремленія къ цѣлямъ, и нужно, чтобы каждый моментъ бытія имѣлъ свою высокую цѣль. Это было бы возможно... но не въ старыхъ рамкахъ жизни, в которыхъ всѣмъ такъ тѣсно и гдѣ нѣтъ свободы духу человека. (Читатель).

В різниці артистичних появ обох авторів лежить причина їх нерівномірного успіху.

Пересічний чтець волить Горкого, раз захмареного і грізного як дух руїни, то фільозуфуючого влучно а щиро, як хлоп, то знов одушевленого як молодий поет, ніж — вічно задуманого і вічно похмурного Стефаника.

То одно, а друге, що хлоп Стефаника є для нас взагалі менче понятний, як Горкого бурлака.

Нас обходить цілий сьвіт, а хлопа тільки земля, на якій і з якої живе, а все инше що йно о стільки, о скільки лучить ся з землею.

Вічне непорозумінє....

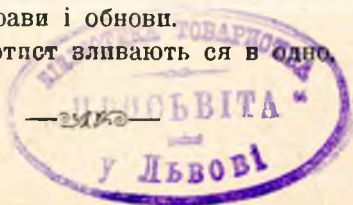
А тепер питанє, яку ціль мають такі чорні, безнадійні малюнки, які дає нам Стефаник.

Чи може за мало в нас нудьги і знеохоти, сумніву і зневіри у власні сили, в вартість життя, в вищу ціль єствования?.....

Відповім словами Горкого: «щоби мати право говорити до народу, треба єго або дуже ненавидіти за хиби і недостачі, або дуже любити за єго терпіня».

Стефаник ненавидить а любить — тож має право. Як артист зворушує нас до глибини душі тим сьвятим зворушенєм, що пливе з найчистійших жерел правдивої штуки, як чоловік — розкриває перед нашими очами гниючі рани людства, щоби викликати болючий встид і горяче бажанє поправи і обнов.

Чоловік і артист зливаються в одно.

Писання Богдана Лепкого.

З села, збірка оповідань. Чернівці
1898.

Marya Konopnicka, szkic literacki.
Brzeżany 1898 (вичерпане).

З життя. Львів 1900.

Стрічки (поезії). Львів 1901.

Оповідання. Львів 1901.

Щаслива година (оповідання). 1901.

Листки падають (поезії) з портретом
автора. Львів 1902.

На послуханє (виданє тов. Просьвіта).
Львів 1902.

Осінь (лірична збірка). Коломия 1902.

В глухім куті (виданє тов. Просьвіта).
Львів 1903.

Нова збірка (оповідання). Львів 1903.

R

168327

79.612

Делный. ВАСИЛЬ СТЕФАНИК